

Mõistatuste värvikirev maailm

Piret Voolaid

Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond

**Lasteaiaõpetajate eesti keele koolitusseminar
VIRVIPUU, VÄRVIPUU, ÜLE METSA MÕÕDUPUU?**

4.-5. detsembril 2014 Tartus

Mõistatused

- kuuluvad (koos vanasõnade ja kõnekäändude/ ütlustega) **rahvaluule lühivormide** hulka;
- koosnevad kahest osast – **küsimusest (ülesandest)** ja **vastusest (lahendist)**, mis kokku moodustavadki mõistatuse;
- seostuvad tänapäeval enim konkreetse eärühmaga – **lastega**;
- on **mängulised, loomingulised**, mistõttu sobivad hästi pedagoogilistel eesmärkidel nt alushariduse keeleõppes:
 - **sõnavara omandamine**
 - **kujundkeele ja kujundliku mõtlemise, loovuse arendamine**
 - **maailma vastu huvi äratamine**

Ettekandes on tähelepanu all

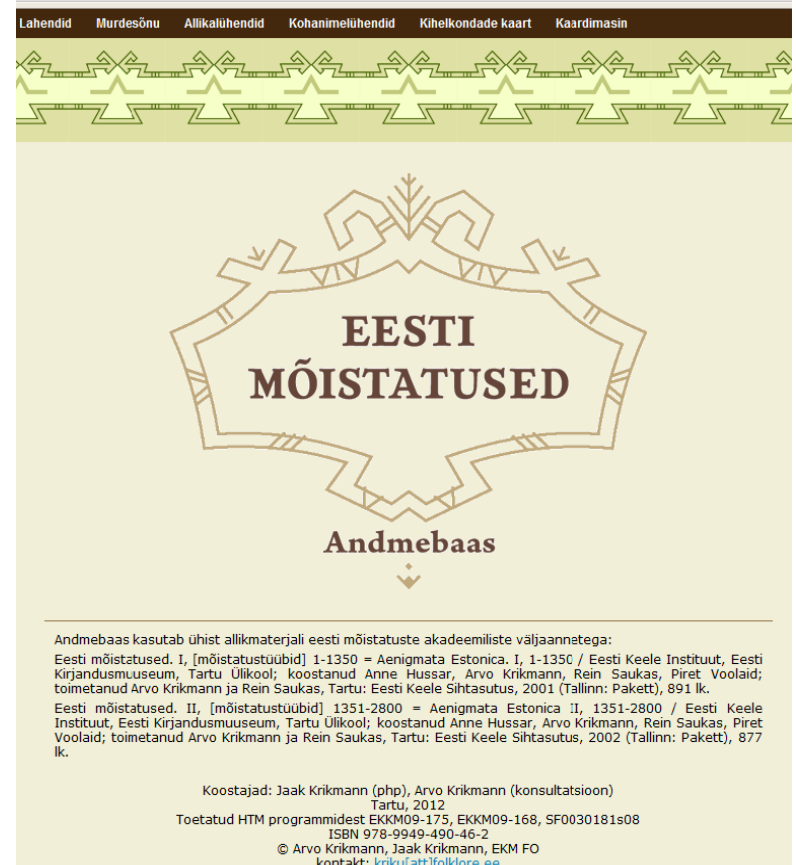
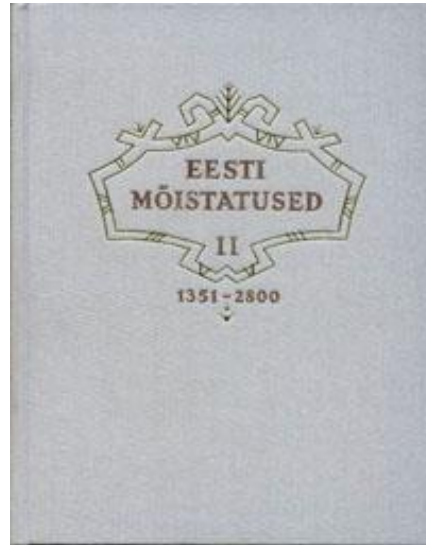
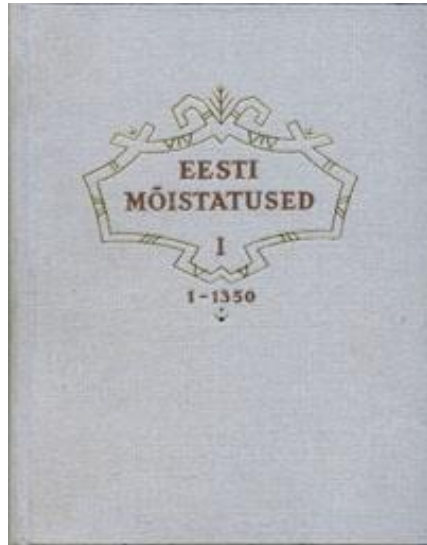
- Mõistatuste liigiline värvikirevus – millised on arhiivimaterjali põhjal populaarsemad mõistatuste alaliigid ja kuidas iseseisvalt materjalini jõuda?
- Värvinimetuste/värvusmõistete esinemine mõistatuste alaliikides

1. Klassikalised, tavalised, nn pärismõistatused

Küsimuspool annab mingist objektist piisavalt peidetud, kuid piisavalt läbipaistva kirjelduse; kirjeldus on üldjuhul suunatud objekti füüsilistele (esmajoones visuaalselt või auditiivselt tajutavaile) omadustele.

Eesti arhiivimaterjali hulgas **tuntumad klassikalised mõistatused**:

1. *Hark all, paun peal, pauna peal rist ja risti peal nupp, nupu peal mets, metsas sead ja **must** poiss läheb ajab sead metsast välja? – Inimene (+peahari).*
2. *Seest **siiru-viiruline**, pealt **kullakarvaline** ~-keeruline? – Sibul.*
3. *Lipp lipi peal (~Lipitud ja lapitud) ilma nõela pistmata? – Kapsas.*
4. *Harakas aidas, saba väljas ~ Hiir läheb auku, saba jääb välja? – Võti.*
5. *Neli hobust tallis, viies jookseb ümber talli? – Sukavardad.*
6. *Üks hiir, kaks saba? – Pastel (king ja paelad taga).*
7. *Eest kui ora, keskelt kui kera, tagant lai kui labidas? – Kana.*
8. *Kurat nurgas, raudhambad suus? – Vokk.*
9. *Üks saun, sada akent? – Puupinu.*
10. ***Must** siga läheb lauta, ajab **punased** põrsad välja? – Ahjuroop.*



- Täiuslikem kogu Eesti mõistatusi (2800 mõistatustüüpi) on leitav
- akadeemilisest väljaandest “Eesti mõistatused” I-II. Koostajad: A. Hussar, A. Krikmann, R. Saukas, P. Voolaid
 - A. Krikmanni koostatud andmebaasist “Eesti mõistatused” <http://www.folklore.ee/moistatused/> (2012)

MÕISTA, MÕISTA, MÖLLE-RÖLLE

Sisukord

Teadmiseks vaatajale

Saateks

KIRIK, PASTOR, USK, PIIBLITEGELASED

- Aadam
- Eeva
- Ingel
- Jeesus Kristus
- Joonas
- Kirik. Kirikukell. Pastor
- Loti naine
- Mooses
- Noa
- Patt
- Punane meri
- Pühad
- Ristimine
- Taaniel
- Vagadus

LUGEMINE, KIRJUTAMINE. RAAMAT. KIRI. MUUD TEABEKANDJAD

- Kino
- Kirjamark
- Kiri, kirjutamine
- Kirjutussulg
- Maakaart
- Pilt
- Pliaats
- Prilliid
- Raamat
- Tahvile kirjutamine. Kriit ja krihvel
- Televisoor

Teadmiseks vaatajale

See on eesti mõistatuste esimene e-antoloogia. Antoloogias sisalduvad tekstid on valitud eesti mõistatuste andmebaasist, mis on aluseks ka peatselt valmivale teaduslikule v [Saukas ja Piret Voolaid](#)) — e-raamatu taustast ja eripärast vt. lähemalt saatesõnas.

Antoloogia lugemisel peaks silmas pidama järgmist:

Mittestandardsed karakterid (nt. kirillitsa tähemärgid, nn. žutikud jmt.) on esitatud UNICODE-süsteemi tähistega, materjali vormistamisel on kasutatud laadilehti (*style sheets*) lugemiseks vajalik, et vaataja arvuti ja brauser neid vahendeid toetaksid. Adevaatseimat nähtavust on oodata, kui

- 1) op-süsteemiks on Windows 95, NT 4.00 või hilisemad;
- 2) kasutatakse brauserit Netscape Navigator 4.0...4.7;
- 3) paletis on vähemalt 65 536 värvi.
- 4) vaadatakse vähemalt 17-tollise monitoriga.

Antoloogia html-vormistuse tegi A. Krikmann.

Kõik märkused avastatud näpukate ja põhimõttelisemate puuduste kohta, samuti muud kommentaarid, küsimused jne. palume saata aadressil: kriku@haldjas.folklore.ee

- [Vaata ka "Vanasõnaraamatut"!](#)
- [Vaata ka "Vanasõnaraamatu" saksakeelset versiooni "Sprichwörterbuch"!](#)
- [Vaata ka saiti eesti mõistatuste ja ütluste geograafilise leviku kohta!](#)
- [Vaata ka muud eesti ütluste kohta!](#)

Mõista, mõista, mölle-rõlle –

<http://www.folklore.ee/~kriku/MOISTA/>. Teemaatiline klassikaliste mõistatuste andmebaas. Koost. Arvo Krikmann.

Mõistatuste uuemad alaliigid



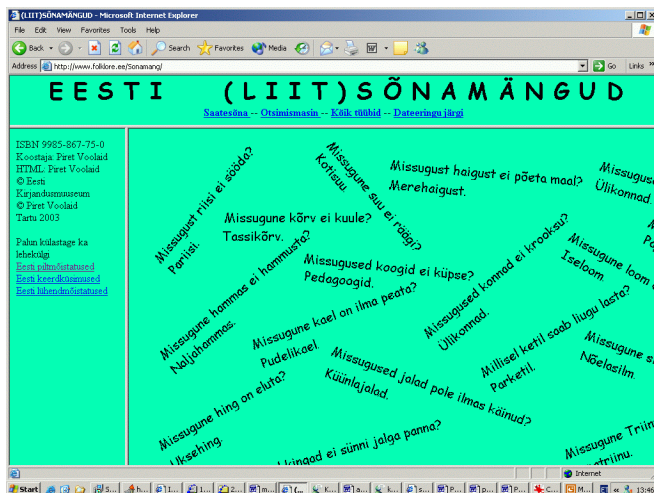
2. Eesti keerdküsimused – <http://www.folklore.ee/Keerdkys>, u. 25 000 tekstivarianti, u. 4000 tüüpi. Koost. P. Voolaid.

Keerdküsimused on kindla, küsisõnalise või küsisõnaühendilise algusvormeliga mõistatused, mille puhul küsija eesmärk on naljatamine, vastaja lollitamine ja hanekstõmbamine.

*Mikspärast söövad **valged** lambad enam kui **mustad**?*

*Seepärast et **valgeid** lambaid on enam kui **musti**.*

Mõistatuste uuemad alaliigid

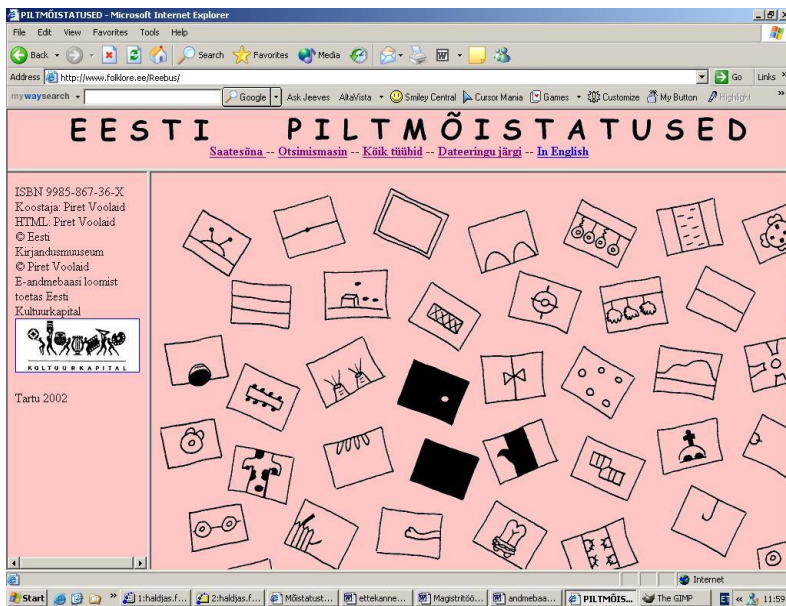


3. Eesti liitsõnamängud – <http://www.folklore.ee/Sonamang>, u. 5000 tekstivarianti, u. 900 tüüpi. Koost. P. Voolaid.

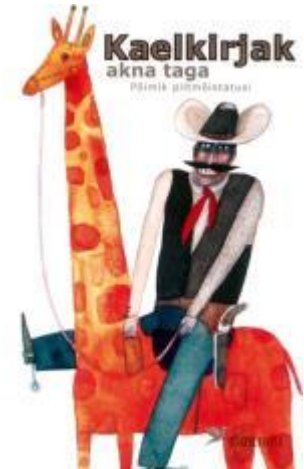
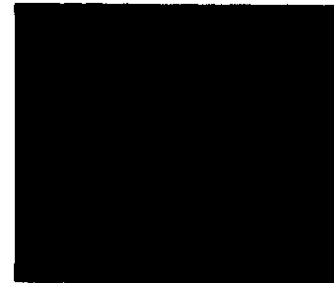
Liitsõnamängud – mõistatusküsimused, mis hakkavad enamasti algusvormeliga *Missugune?* või *Milline?* Küsimuse ootuspäraseks vastuseks pole aga mitte omadussõna, vaid hoopiski liitsõna:

Missugust kukke ei sallita? – **Punast** kukke.

Mõistatuste uuemad alaliigid



Mis on pildil?



Must kass kottpimedas toas

4. Eesti piltmõistatused – <http://www.folklore.ee/Reebus>, u 7500 kirjet, u. 740 tüüpi. Koost. P. Voolaid.

Küsimuspoole moodustab paberile joonistatud (tavaliselt raamitud) minimalistlik pilt koos küsimusega *Mis on pildil?*

Vastuseks on pildil oleva nähtuse, eseme, tegevuse, olukorra ühe sõna või lausena antud kujundlik kirjeldus.

Klassikalised mõistatused



Hani kaal üle mere? Vikerkaar (Trt 1895)

Hiumaal rakendakse hobust, look paistab meie maale? — Vikerkaar (Kuu 1935)

Mitmes värvis sang üle paja? Vikerkaar (Pil 1981)

Olen **siiru-viiruline**, **mitmed karva riibuline**, lähän lookas üle maa, keegi kätte mind ei saa? — Vikerkaar (KJn 1888)

Pikk vits pihlakane, üle mere toomingane? — Vikerkaar (Hls 1894)

Punane puuder, **sinine** siider, ripub rikka mehe räasta all? — Vikerkaar (Jõe 1889)

Siidilõngast seotud, **kullalõngast** koetud, istun ilma harja pääl? — Vikerkaar (Kogumiskoht ja -aeg teadmata)

Virvipuu, **värvipuu**, üle mõtsa mõõdupuu? — Vikerkaar (Urv 1890)

Viipsipuu, vaapsipuu, üle metsa õunapuu? — Vikerkaar (VNg 1892)

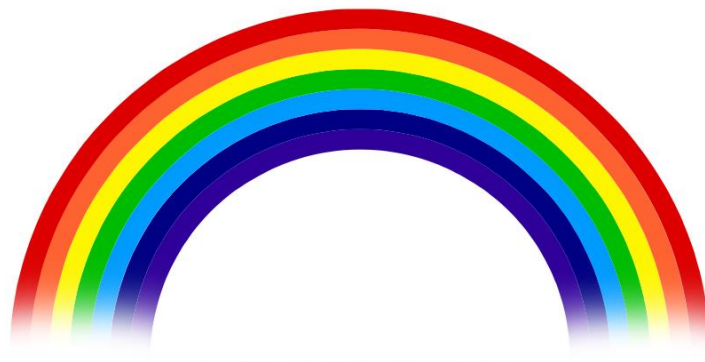
Üle ilmamaa look? — Vikerkaar (Trt 1934)

Üle ilma pihlapuu? — Vikatkaar (Nõo v. Ote 1890)

Üle taeva look? — Vikerkaar (Kul 1932)

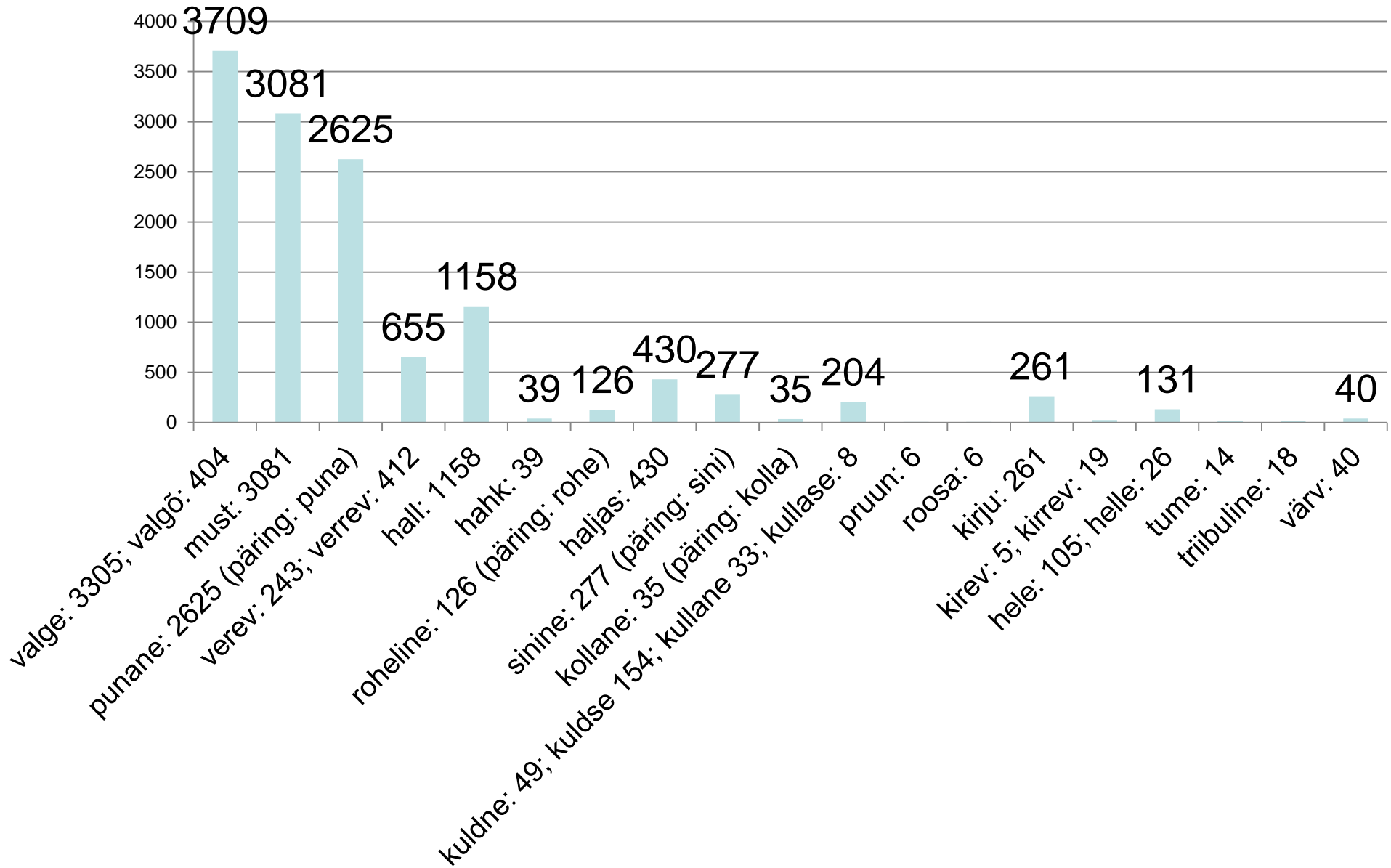
Teemaväline kõrvalepõige

Kuidas vikerkaarevärvide järjekorda kergesti meelde jätta?



Peremees ootab kitselt raha,
sulane tema liha.

Värvisõnade esinemine klassikalistes mõistatustes (küsimuspooles) andmebaasis „Eesti mõistatused“, kokku 95 751 teksti (12 839)



Üksikvärvid klassikalistes mõistatustes

VALGE (3305)

Väike **valge** aidake, ust ei akent kusagil? – Muna

Neljanurgeline **valget** täis? – Soolavakk

Esiteks kasvab väike ja **valge**, pärast ta sirgub kõva ja kange, püksis ta kasvab, allapidi ripub, noored teda sallivad, vanad ei salli? – Pähkel

Mees metsas, **valge** müts peas? – Puukänd

Valge siga, neli nina? – Padi

MUST (3081)

Meil on **must**, teil on **must**, igas peres ise **must**? – Pada

Esi pikk ja pera **must**, suure juure, jupi tagan? – Kartuhvlid

Isi **must** ja pisuke, kõige küla täkuke? – Kirp

Suvine poisike, **must** lapp otsa een? – Uba

Must miis nurgas, rüpp mune täis? – Saunakeris

Kolme küljega **must** orikas? – Tatar

Üksikvärvid klassikalistes mõistatustes



PUNANE / VER(R)EV (3280)

Jõhvist lõake, **punane** pullike? – Jõhvikas

Verrev lehmakene, jõhvine lõiakene? – Kuremari

Kael karune, ots **punane**? – Maasikas

Ülespoole lutti, allapoole lonti, **verrev** ots, karvane juur? –

Maasikmari

Kus **punane** härg maganud, tuntakse aset üheksa aastat? – Tulekahju

Mis pääle surma **vereväs** lätt? – Vähk

Väikene **verrev** pinikene hauk läbi luutse aia?

– Keel



Üksikvärvid klassikalistes mõistatustes

HALL / HAHK (1197)

Hall härg ja auk selgas? – Käsikivi, õllevaat

Hall härg ja hangus sarved? / Hall härg ja neli sarve? – Tuuleveski

Hall härg magab, kopsud-maksad liiguvad?
– Maja

Alt maa juusk **hahk** hiir ja päält küürakas rebäne? – Sahn

ROHELINE / HALJAS (556)

Roheline kombinatsioonis teiste värvustega

Hani **haljas**, pea paljas, nina niidiga seotud? – Kaseviht

Peotäis paljast, küünar **haljast**? Saunaviht



Üksikvärvid klassikalistes mõistatustes

SININE (277)

Kats **sinist** siidi küünise üle ilma, aga ümber pää ei küüni? –
Silmad

KOLLANE / KULDNE (239)

Lihane pütt ja **kollane** vits? – Sõrmus

Ema ehib mäe all, **kuldsed** pärlid kaelas – Päike

PRUUN (6)

Laudan om sulg, sulun viis sabata **pruuni** lammast? –

Leivad ahjus

ROOSA (6) (kombinatsioonis)

Seest **roosa**, pealt **must**, sisse pista mõnus? – Kaloss

Värvipaarid klassikalistes mõistatustes

MUST : VALGE

Maa on **must** ja vaod **valged**, kündjal alles noored palged, kündja süda rõõmust keeb, et see künd ta targaks teeb? –

Laps õpib tahvli ja krihvliga kirjutama

Valge maa ja **must** seeme? – Raamat

Must mees, **valged** lotid? – Kirikuõpetaja

MUST : PUNANE

Elusalt **must**, keedetult **punane**? – Vähk

Tall **verevit** hobesit täis, üits **must** lätt sisse ja aja kõik vällä? – Pääsugimine / Ahjuroop ja tulised söed

Must auk ja **punane** pulk? – Porgand maas

Punane jupsib **musta**? – Tuletegemine



Värvipaarid klassikalistes mõistatustes

MUST : KOLLANE

Must kukk, **kollased** soolikad? Viiul



MUST : ROHELINE

Mees istub **musta** hobuse seljas, **roheline** roosk käes, lööp
iseenesele? Vihtlemine

Must hobu, **rohelised** aisad? Põld ja põllupeenrad

Värvipaarid klassikalistes mõistatustes

VALGE : PUNANE

Pealt **valge**, seest **punane**? – Inimene

Kolmkümmend kaks **valget** poissi tievad agaralt tööd, üks **punane** neiu nende keskel käib ülevalt alla? – Hambad ja kiel

Kaks **punast** õrt **valgeid** kanu täis? – Hambad ja igemed
Valge kirik, **punased** tulbad? – Hani

VALGE : KOLLANE

Ihu **valge**, süda **kollane**? – Muna

Enne **kollane** ja lai, pärast **valge** ja ümmargune? Võilill

Värvipaarid klassikalistes mõistatustes

PUNANE : **ROHELINE**

Punane poisike, **roheline** juuksed peas? – Porgand või punane peet

Uhke emand, **roheline** kleit, **punased** pärlid? – Pihlakas

ROHELINE : **SININE**

Alt **roheline**, pialt **sinine**? – Lina

HALL : **ROHELINE**

Hall hobune ja **roheline** aisad? – Jõgi



Värvipaarid klassikalistes mõistatustes

HÕBEDANE : KULDNE

Hõbetõld, **kuhdsed** naelad? – Taevas ja tähed

KULDNE : VASKNE

Kuldene kulp ja **vaskene** vars? – Rukis

HELE : TUME

Hele täht, **tume täht**, rikka mihe maja külles? – Aken

Värvikolmikud klassikalistes mõistatustes

MUST : PUNANE : ROHELINE

Must mulk, **punane** pulk, **roheline** tutt? – Porgand

ROHELINE : VALGE : PUNANE

Enne on **roheline**, siis on **valge** kui lumi, pärast **punane** kui veri, viimaks maitseb ta hästi? – Kirsimari / Maasikas

HAHK : MUST : VEREV

Hahk nahkjas, **must** järijas ja **verrev** punapüks? – Täi, kirp ja lutik

KIRJU : VALGE : MUST

Kiri kari, **valge** vari, **must** karjane kaitseb? – Kogudus, kerik ja õpetaja

Värvid keerdküsimustes

Mis on üleni **must**, seisab kolme jala peal? – Klaver

Kes tuleb **valge** kasukaga? – Uusriikas.

Mis on suur, kortsuline ja **valge**? – Elevant püherdab jahus.

Mis on **roheline**, ripub laes ja piiksub?

– Heeringas

– Miks **roheline**?

– Värvisin ta **roheliseks!**

– Miks ta piiksub?

– Sellepärast et sul raskem mõistatada oleks!

Värvid keerdküsimustes (absurdinaljades)

Kes on **roheline**, kuri ja matemaatikas võitmatu?

– Krokodill, kellel on taskuarvuti

Mis on **roheline** ja lendab taevas? – Suvepuhkusele minev kapsas. – Aga mis on **pruun** ja lendab taevas? – Suvepuhkuselt tulev kapsas.

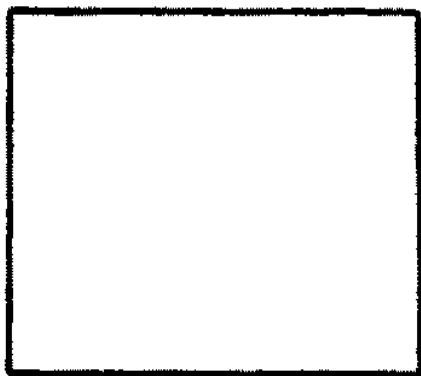
Miks on jänesel **sinised** traksid? – Sest muidu vajuksid püksid alla.

Miks on rongil **punane** ja lennukil **sinine** hädapidur? – Lennukil ei olegi hädapidurit, sest kui ta pidurdaks, siis kukuks ta alla.

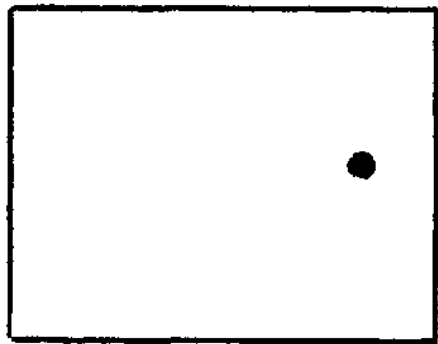
Mis on **kollane** ja aevastab? – Banaan, kellel on nohu.

Värvid piltmõistatustes

Mis on pildil?



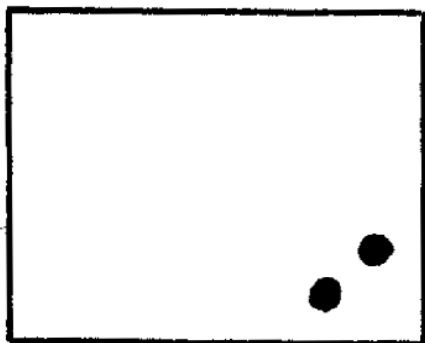
Valge hani **Valges** meres



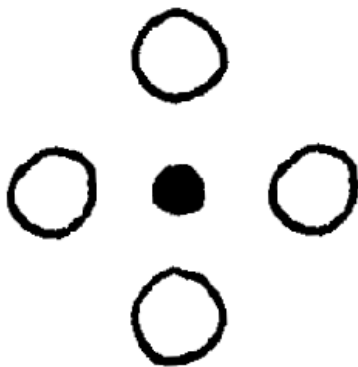
Kirp **valge** voodilina peal

Värvid piltmõistatustes

Mis on pildil?

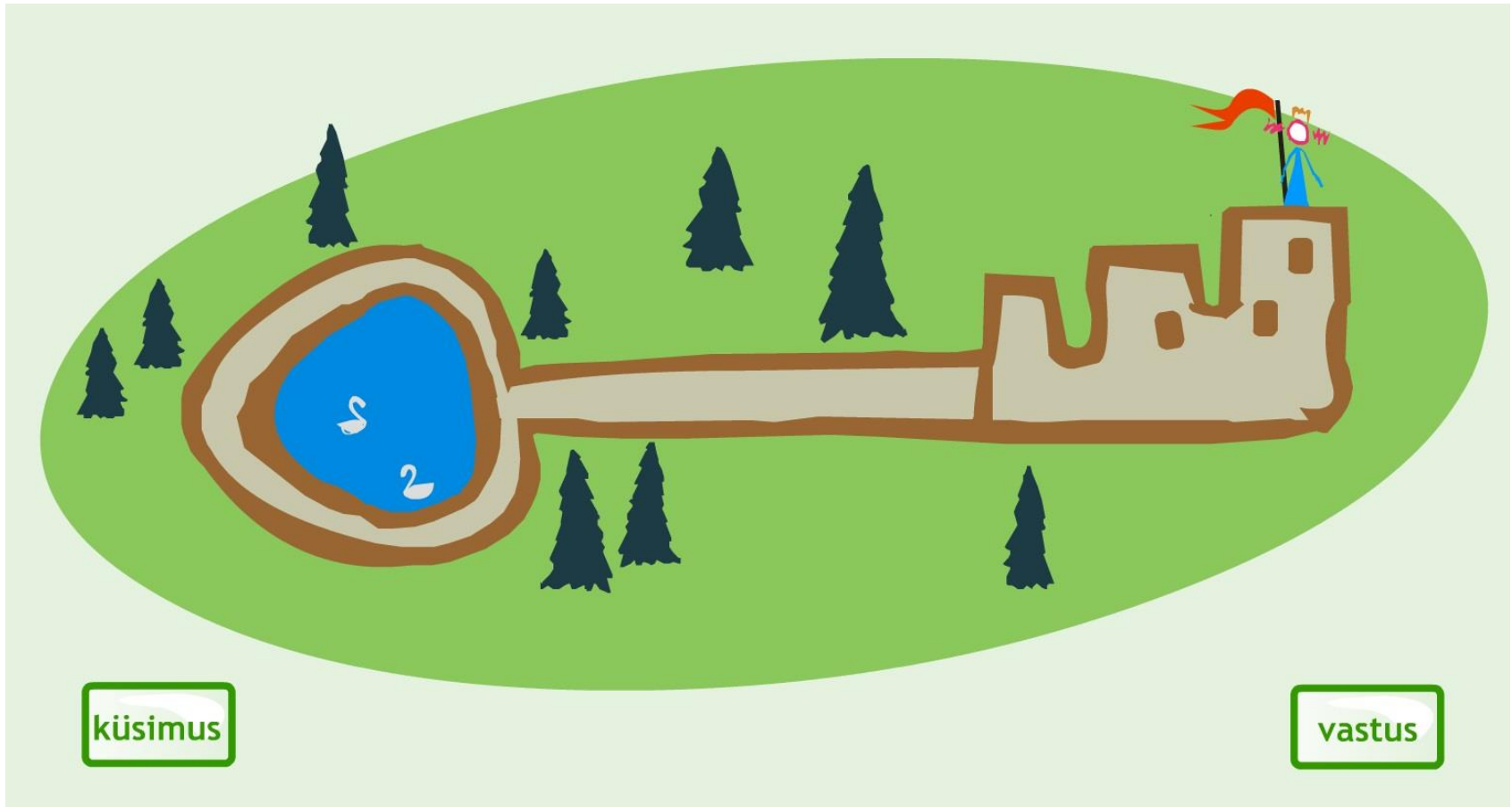


Punapead ujuvad **Valges** meres



Valged vahivad **musta**

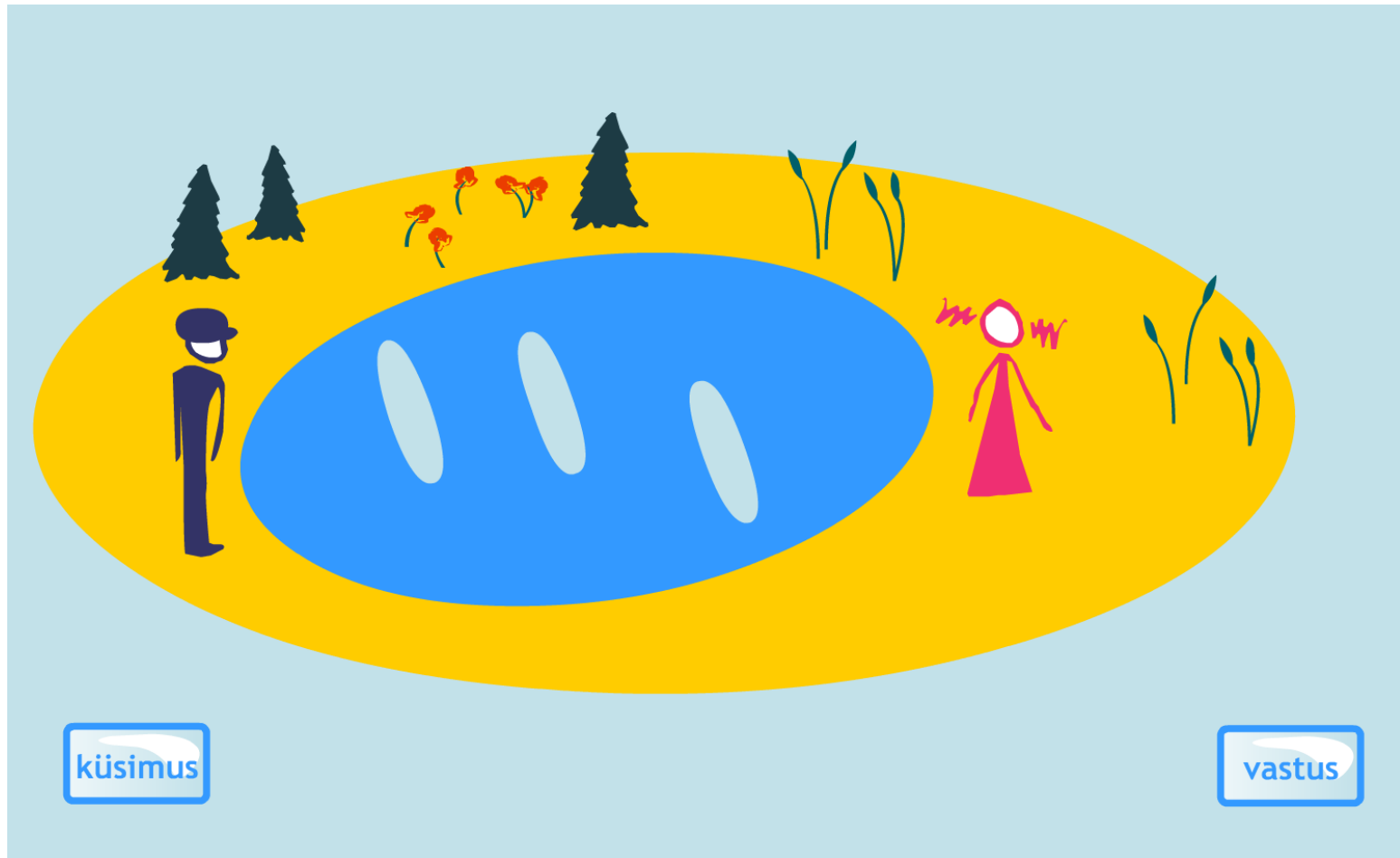
Piltmõistatus animatsioonis

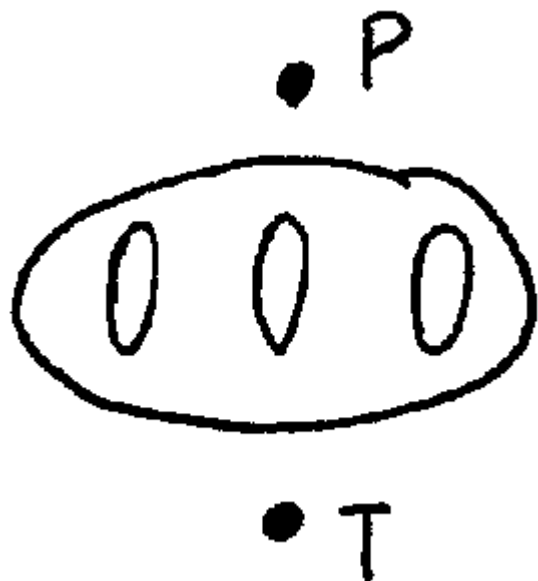


Piltmõistatus animatsioonina



Piltmõistatus animatsioonis

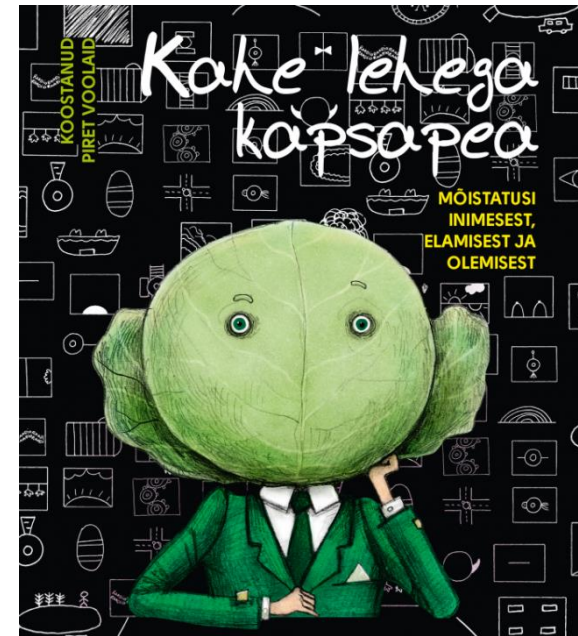
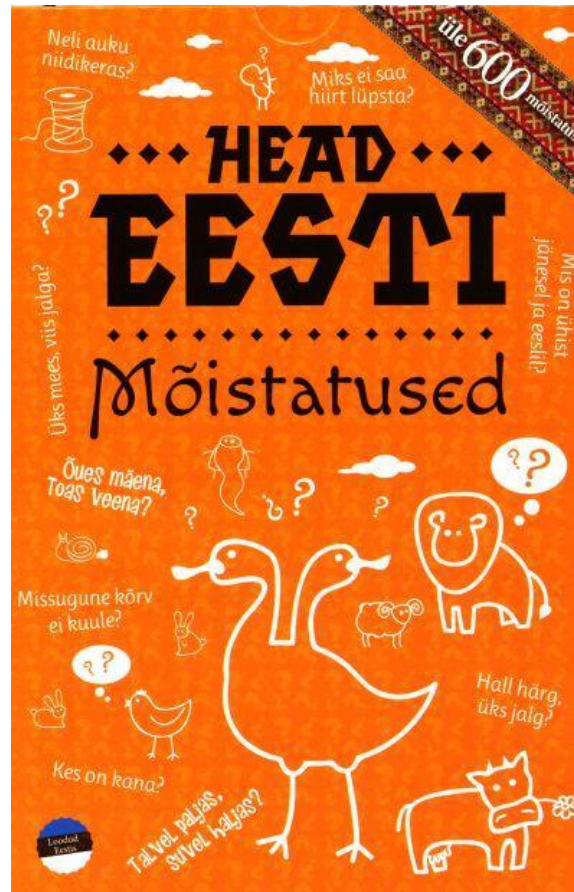
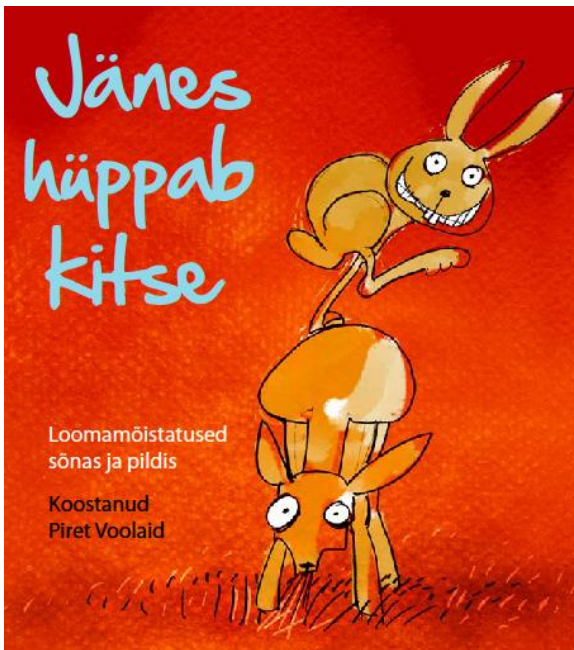




Küsimus: Poiss on ühel pool tiiki ja tüdruk teisel pool tiiki. Kolm paati sõidavad vee peal. Mida peavad poiss ja tüdruk tegema, et kokku saada?
Vastus: Nad peavad saia ära sööma.

Kokkuvõtteks

- Enim värvinimesid klassikalistes mõistatustes, eelkõige visuaalselt tajutavate tunnuste kirjeldamisel.
- Eesmärgipäraselt saab kasutada keeleõppe elavdamiseks, värvisõnade õppimisel, vanemas rühmas murretest rääkides (eri Eesti paigus on räägitud erinevalt), ärgitada ise analoogia põhjal uusi looma.



Hubast jõuluaega mõistatuste seltsis!

EESTI KIRJANDUSMUSEUM